

Makkai `dÆm

A rejtekkel teliszitt ihlet formák postája

G m ri Gy rgy hetven Øves

1954. április 2-án Vekerdy Tamás barátom felhívott és közölte, hogy másnap feltétlenül fel kell menni a Deák tér 3-ba, ahol egy érdekes 20. születésnap mellett igen szép festmények is láthatók. Hozzátette, hogy Vázsonyi Vili is ott lesz. "Ki a tettes?"- kérdeztem ártatlanul, mire Vekerdy: "Te nem ismered a Gömörit? Mindenki ismeri Gömörit... Nevleőapja a híres festő, Medveczky Jenő, aki meg is festette a Gyurit, címe 'Fiatal költő arcképe'..."

Így kezdődött az az ismeretség, melyből életem leghosszabb, immár fél évszázados irodalmi és személyes barátsága keletkezett. Nem is tudom, hol kezdjem. A kronológiának akkor volna értelme, ha Gömöri életművét kellene itt most felmondanom, de hála Istennek nem erről van szó, ugyanis kedves jó barátom és kollegám megállíthatatlanul tör előre 80-as és 90-es éveire, vagyis életműve korántsem befejezett. Azon sem szándékozom elálmélni, hogy több mint negyven kötet és több száz cikk szerzőjéről kell szólanom, hiszen ez "filológiai aprómunka" volna, és Gömöri György ennél sokkal többet érdemel. Ezért inkább elmondanám, hogy a sors hullámvérései hogyan sodortak bennünket té s tova: kezdetbenTörök Sándor antropozófia óráira jártunk az 1955-ös Budapesten, és olykor bizony Gyuri adott kölcsön egy-egy Ft.-ot autóbuszra; a forradalom után meglátogattam őt Oxfordban; majd két éves középiskolai tanárságom vége felé, 1960-ban Oahu szigetén, Hawaiiiban bevezettem Gyurit a tengeri búvárkodás művészetébe. Izgatottan vártam leveleit Indonéziából, újból találkoztunk a Harvard egyetemen; együtt voltunk Cambridge-ben; vendégül láttam őt itt, az Illinois-i állami egyetemen, Chicagóban - részletesen előadva egy 400 oldalas regénybe férne bele mindez, nem beszélve három vastag dosszié levélváltásról az évtizedek során.

De hadd mondjam ezt *in medias res*: Gömöri az 1956-os forradalom fia és szellemi örököse, ugyanabban a társaságban, melyhez tartozik András Sándor, Kemenes Géfin László, Bakucz József, Horváth Elemér, és még sokan mások, magamat is ide számítva. A forradalom előtti másfél év, Gömöri 20. születésnapja és 1956. október 23. között, tele volt intellektuális villanyárammal, kíváncsisággal a Föld többi része és országa iránt, és - talán ez a legfontosabb - filozófiai kérdésekkel emberi mivoltunk lényegéről. A marxizmus-leninizmus és a kötelező politikai gazdaságtan aszott emlőin tengődő és kiábrándult fiatalság éjjeli misére járt a Mátyás templomba Beethoven *Missa Solemnis*-ét hallgatni. Nem számított, hogy csak állóhely volt és szorongtunk, mint szardíniák a szűk pléhdobozban. "Ezt neked hallanod kell!" - mondtam legmeggyőzőbb hangomon, s Gyuri kötélnek állt, bár ez alkalommal a Marx Károly Közgazdasági Egyetem aulájában volt a koncert. Pár nap múlva a *Vigília* szerkesztőségébe mentünk, ahol Gyuri megismerkedett Rónay Györggyel (a hála mozgatott, Gyuri ugyanis beajánlotta a Magyar Rádióhoz, ahol a "Francia ellenállás költészetéből" címen közösen műfordítottunk, akkor busás összegért - 400 egész forint ütötte markomat, ami egyenlő volt egy színjeles egyetemista egyhavi ösztöndíjával). Rónay György nagyon megszerette Gömöri verseit, nagy jövőt jósolt neki, majd rövid rábeszélés után megállapodtak Gyuri "neokatolikus" álnevében. Így lett Gömöri Györgyből Tomori Tamás.

Alkalmasint javíthatatlanul ódivatú az ízlésem, de én ma is a *Vigíliában*, majd a *Virágbi-zonyság* című első kötetében kiadott verseit szeretem a legjobban, talán azért, mert ezek annyira megragadtak a fejemben, hogy ma is betéve tudom őket. Mentségemül idézem azt a Kányádi Sándortól származó mondást, mely szerint "a vers az, amit MONDANI KELL". Ezt egy tízéves kisfiú mondta neki Erdélyben. Szerintem a gyerekek igaza volt. Hadd kínáljak ízelítőt több évtizedes nosztalgiáimból:

AKI M G HISZ, AZ "GY
K NY R G:

- Istenem, ki a forradalmat
eszméletünk mélyén sugalltad,
ki öntudatunk vézna lángját
szítottad, hogy égig lobogjon,
hogy emésztő jelzötüzünkre
ocsudjon végre a világ;
segítsd meg Istenem e népet,
a sors méhében elvetéltet,
amelynek nemes, drága arcát
tiporják vad haramiák.

(...hisz Istenem, az nem lehet,
hogy minden, minden egyremegy,
hogy a Gonosznak már örökre
eligértél egy nemzetet,
hogy a keresztet vállainkról
talán soha le nem veszed,
hanem még inkább szent fiadnak
kínszenvedését ránk rovod,
mígnem végső leheletünkre
meghasadnak a templomok...)

- Istenem, ki a forradalmat
belénk ültetted és akartad,
ki velünk voltál azon az álom-
fényben tündöklő délutánon,
mikor az öregek sírvafakadtak,
hogy megérhették a nagy napot:
segítsd meg Istenem a népet,
kit soha senki meg nem értett,
mert minden vágya csak remény lett,

A dátum 1957, vagyis ezt már Angliában írta. Az "Ördögűző fohász", mely a *Vigilában* jelent meg Tomori Tamás álnéven, szintén feledhetetlen, és "mondani kell":

RD G Z FOH`SZ

Táncot járnak az ördögök
esendő szerveim mögött,
orron fricskáznak, nevetnek,
ingoványokba kergetnek.

Magam hiába áltatom:
a harcban nincsen irgalom,
ha én nem döfök, ledöfnek,
hitem tornyából lelöknek.

Akinek nincsen Krisztusa,
akinek nincsen Egy-Ura,
tüzes kétséggel égetik,
süket sötétől gyötretik.

De aki egyszer rátalál,
nem árthat annak száz halál,
keserű szíve édesül,
szomorú kedve felderül,

- Ki nekem adtad életed,
fogadd el kevélységemet,
fogadd el lelkem rút felét,
fedezd bé arcom szégyenét.

Ajánlás:

Küzdök magammal, a világgal,
s e vers, mint tömjén, ellebeg.
Minden tettemért ölre mennek,
nádszál-hűségemért perelnek
az átoksújtott szellemek.

Ez volt az a szöveg, melynek olvasásakor azt mondtam, s mondok ma is: "Ez az ember költő a javából." De nézzük tovább a "klasszikus Gömörit", *vagyis a hangosan mondandó szöveg-eit*, melyeket nem kell bemagolni, mert beleisszák magukat az ember emlékezetébe:

TUKAINA VONIPA

(A délkaliforniai indiánoknál
a halál szimbóluma)

Mesztic hiába táncolsz
száraz marimba dalra
ember hiába bujnál
gombák közé avarba
asszony hiába rejted
hűség mögé a tested
gyermek hiába reszketsz
elkap nem menekedhetsz
erejét féli minden
jöttét reszketi minden
nincsen nála semmi nagyobb hatalom
csak az Isten

Tukaina vonipa
Tukaina vonipa

Engeszteljük áldozattal
Riasszuk el lábdobajjal
Úzzuk messze emelt karral
Megsegít a zaj-ima

Távozz túlünk pusztulj túlünk
véres bérünk örült örünk
megkötőnk és szabadítónk
fojtó rabságra taszítónk

TUKAINA VONIPA

A dátum 1956 - úgy emlékszem, pár hónappal a forradalom előtt olvastam, kéziratban és nagyon lelkesedtem érte. "Itthon ez sohasem jelenhetne meg" - mondta Gyuri, s alkalmasint igaza volt. Örömmel láttam viszont az első 56-os külföldi magyar kötet 26. oldalán. A fiatal Gömöriben erőteljesen működött a Szellemi Világ iránti vonzalom, melyet Török Sándor antropozófia óráin szívott magába. Ennek tanúbizonysága a két következő verse, a "Fekete bogarak" (1956) és a "Fügefafa" (1957):

FEKETE BOGARAK

Ezen a világon minden de minden
a fekete bogaraké
Örömrünk szerelmünk álmunk és gyötrelmünk
fekete bogaraké

Szeszélyes likacsú sajt és vékony
sonka és mézízű körte és dinnye és paradicsom
hervadó tökvirág pipacs és patyolat
rózsa és bazsalikom
ételünk italunk köntösünk velőnk és vérünk
a fekete bogaraké
Szűzanyám könyörögj érettünk
ne legyünk irgalmazz ne legyünk fekete bogaraké!

A következő verset nem igen lehet megérteni antropozófiai kommentár nélkül. A "fügefafa" a *beavatottak jelképe volt az ókorban*. (A beavatott olyan személy, aki meditáció és más előírt lelki gyakorlatok folytán még életében megtapasztalja a halál élményét, majd abból mintegy "feltámad", emlékezve a tapasztaltakra, mint Lázár, aki az antropozófia tanítása szerint az ókor utolsó beavatottja volt Krisztus *hierophant*-i vezetésével. Jézus azt mondja Náthánáélnak: "Te igaz izraelita vagy." Mire Náthánáél: "Honnan tudtad ezt, Mester?" Krisztus válasza: "Mert láttalak a *fügefafa* alatt." Az "igaz izraelita" kifejezés nem 'nemzeti hősré' utal. Ez a kifejezés minden népi alakulat vagy törzs nevét használva a beavatottak legmagasabb fokát jelentette.) Íme a 23 éves Gömöri verse:

F GEFA

A fügefa az ablak alatt
mint kép a keretben
olyan a kertben
a fügefa az ablak alatt

Most láthatatlan szálak
rángatnak összevissza:
az érzékelhető
világ varázslatát
szomjas szívem felissza

és ámulok; pedig hát
mi ámulatra méltó
azt eddig el nem értem
csak bágyadtan kívántam
erőtlenül reméltem

De valahányszor látom
a fügefát a kertben
a képet a keretben
felindul újra vágyam

Legyen erőm a szálakat
elvágnom és összefűzőm
s magamtól messze űzőm
a könnyű vágyakat

(Barátaim talán megértitek)

szeretnék egyszer állni
a fügefa alatt

Gömöri bosszantóan jóképű fiatalember volt - Amerikában egész biztos felfedezték volna Hollywood-i filmsztárnak. Meglepően hasonlított a fiatal *James Garner*-re, az egyik legnépszerűbb amerikai filmszínészre. Lévén ő már húsz, én meg csak tizennyolc éves - de más ez 70 és 68 éves viszonylatban! - bámultam Gyuri sikereit a nőknél. Budapesten tartózkodó lengyel hölgyeknek udvarolt, nem is sikertelenül, s ezért a *vfk*, magyarul 'farkas' becenevet érdemelte ki a jóindulatú, hálas, férjeik által kissé elhanyagolt hölgyektől. Innen a gyakori célzás az érzéki kísértésekre.

Angliai pályafutása a filológus-esszéíró Gömörít pártolta inkább, de mint a költőt sem hagyta cserbe, bár verseinek témái áthangolódtak a világi mondandók felé. (Véleményem természetesen szubjektív magánvélemény.) Mint András Sándor is megállapította egyik Gömöriről írt kritikájában, Gömörire erősen hatott a modern lengyel költészet sokszor ironikus hangvétele. Talán több a tételes, szókimondó verse, melyben a világ elkorcsosulását ostorozza, mint kellene. Véleményeivel egyetérttek, de ezeket a "verseket" jobb lett volna, ha prózába írja meg.

Szinte lehetetlen feladat előtt állok, hiszen még nem szóltam műfordítói munkásságáról. Az oroszról magyarra fordított versek közül legszebb Borisz Paszternák *Karácsonyi csillag* című ciklusa. Ebben is vannak "mondani való", sőt idézni való sorok, mint például ez:

"...élni, nem leélni
kell az életet."

Magyarról angolra fordított verseit az ismert angol költővel, jó barátjával, Clive Wilmer-rel szereti kettesben létrehozni és publikálni. Így született a legújabb Radnóti kötet, két Petri György kötet, korábbi időkből valók a Nagy László fordítások, melyekben Tony Connor-ral működött közre. Ez egyike a befutott, ismert műfordítói eljárásoknak. A magyar anyanyelvű fél szószerinti, majd idiomatikus és folyékonyabb fordításban leírja, átadja a szövegeket az anyanyelvű költőnek, elmondja, hol van egy-egy rím, hol van egy-egy nehezen megfejtendő szójáték, majd mikor az angol anyanyelvű költő elkészül fordítása első változatával, azon mindketten újból átmennek. Saját verseit is így adta ki *My Manifold City (Sokféle városom)* című kötetében, többnyire Wilmer fordításokkal, de George Szirtes-sel is. Ez utóbbival karöltve adta ki a *Colonnade of Teeth (A fogak tornáca)* című kötetet, mely *Weöres Sándor* címmel ellátott kötet szép sikert aratott a Bloodaxe Kiadó gondozásában. (Nehéz volt lelkesedni a kötetet díszítő Csontváry festményért, mely egy fiákert ábrázol egy polgári ház előtt, míg Weöres versének címe apokaliptikus látványokra utal.)

De hadd zárjam a lényeggel: Mire jó egy hetvenedik születésnap? Arra, hogy az immár tizedszer minden sejtet 7 évenként kicserélő test sugárzásaira hallgatva az ember végignézhesen eddigi pályafutásán és elképzelje a folytatást. Mint fentebb mondtam: "A vers az, amit MONDANI KELL". Gömöri akkor a legjobb, ha engedi előbukni tudatalattijából a *zenei elemet* és egy másik fiókba rakja a társadalmi mondanivaló újságírásra vagy esszéírásra alkalmasabb témáit. Nem árt az sem, ha a romlandó világ elkorcsosult erkölcsait nem egyenesben ostorozza az ember, hanem megpróbálja megtalálni magában a hit hangját.

Hadd álljon itt egyik legszebb, még 1955-ben írott verse:

DIAGN ZIS

Két lábon járó templomok,
meleggel bélelt latrinák
az emberek, s nagyvilág
mint veszett pergettyű, forog.

Alattomos fájdalomaim
szövetkeztek most ellenem,
vésők dolgoznak mellemen,
s belemben görcsbe ráng a kín.

- Légy éber. Figyeld testedet.
Midőn, mint hidrogén-atom,
súlytalan lennél, sárba von,
súlyával élve eltemet.

Leszek bizony, még surranó
és zajtalan és nesztelen,
mint antik óda, meztelen,
s csak lélekkel tapintható.

Igen, erről van szó! A 21 éves Gömöri ezt érezte, átélte, az inspiráció zenei ritmusára hallgatott, és ilyen felejthetetlen sorokat alkotott. Pilinszky Jánost állítanám követendő példaképnek a hetven éves, ma már nagymúltú és ismert író-költő-műfordító-esszista elé, aki - olykor úgy érzem - túlzottan belebonyolódott az irodalomba, mint "szakmába". Remélem nem tűnik gonoszkodásnak, ha Borisz Paszternák fentebb idézett sorait átvariálva azt mondom: "*nem gyorsítani, vérezni kell a verseket.*" Legutolsó kötetének, a *Tél illatá*-nak címadó verse, mely már az *Őszi magánbeszéd* című 1997-es válogatásban is megjelent, Gömöri várható visszatérését vetíti előre a rejtelmekkel teliszótt élet érzékletes és ugyanakkor Istent is megérintő ihletformáihoz, bár nem minden szkepszis és a világ állapotának szánt, megkérdőjelezett társadalomkritika nélkül:

A T L ILLATA

"Illata van a télnek"
(Füst Milán)

Illata van a télnek,
s a szélnek is: szomorkás, nedves,
rőzse-, vagy esőszagú így tél idején,
ami nem is igazi, mert szigeti tél:
olyan angol, hogy zöldell benne a fű
és hamarosan újra lángot vet a kikerics a réten -
illata van a télnek,
remény-illata! A bokrok alatt a bogarak
rejtelmesen élnek,
vagy tán alusznak is ilyenkor; s én sem
ítélem el azt, aki csak a sötétbe réved
estéknként és forralt bort tölt talpas poharába
azon töprengve: hová is bújt a világból
a könyörülő Isten (hogya egykor benne volt),
és hová, hová rohan ez a megszentelt
örületében cincogva szaporodó,
le- és felfelé mutáló, ősgyarlón testvéri emberi fajzat?

Ez az a fajta gondolati líra, mely képes egyesíteni a költői dikciót az intellektuális mondanóval. Nem könnyű kísérlet, amelybe már sok kortárs költőnek beletörött a bicskája. De itt, akár csak a Quasimodo-díjas "Őszi magánbeszéd" című versében Gömöri, az irodalmár, leveti szakmai álarcat - mint egykor ő maga írta, "*naponta nyelvet, álarcot cserélek*" - és szabadon engedti a tudósi-kritikusi fogságban tartott ihletet. Ezért szeretettel és barátsággal azt kívánom a hetven éves költőnek, hogy találjon vissza egykori önmagához, mert mint Pál apostolnak a Rómaiakhoz írott levelében áll: "*Nem azé, akik akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené*", aki lehet, hogy elbújt, vagyis belénk halt - emberekbe -, de épp ezért kell magunkból életre támasztanunk. Ha a modern ember el is veszítette hitét, az Isten továbbra is hisz mibennünk: mi vagyunk Isten vallása.

Román Károly

A szeretet istenének prófétája

Bitó László: A Názáreti Izsák

A *Názáreti Izsák* Bitó László bibliai regényeinek harmadik kötete. Ebben tette teljessé a témát, az istenkeresés témáját, amely talán az emberiséggel együtt született.

Nem kétséges ugyanis, hogy a hiányérzet, az Istenre találás vágya, és a belőle származó gesztus, az istenkeresés gesztusa legalább olyan ősi, mint maga az emberiség. Bitó László bibliai témájú könyveiben, véleményünk szerint legalábbis, ezt az ősi gesztust ismételte meg. Ihletforrása persze lehetett személyes is, átélhette ő is az istenhiányos állapotot, ez azonban nem változtat a tényen, hogy témája ma is általános érvényű, nemcsak személyes ügy.

A keresés tehát fontos, azonban nem mindegy, hogy keresés közben milyen istenekre, milyen istenre talál rá az ember vagy az emberiség. És ezt a problémát éppen Bitó fogalmazta meg még a trilógia első könyvében, az *Ábrahám és Izsák*ban, amikor a Mórija-hegyi tragikus jelenet után a regény egyik szereplője, Omaan, az egyiptomi bölcs rabszolga azt mondja az apa késétől éppen megmentett, de még mindig rettegő Izsáknak: "Az Isten, akiben hiszel, akkor is elpusztíthat, ha nem létezik."

Ebben a könyvben ugyanis még Ábrahám bibliai Istenét idézi fel az író, a féltékeny, a próbára tevő Istent, aki feltétlen hívétől, prófétájától és szövetségeseitől, Ábrahámtól is azt követeli, hogy áldozza föl Izsákot, az örököszt, a Sárától született egyetlen fiát.

A második könyv, az *Izsák tanítása* már egy újabb felismerés regényes formája. Izsák, aki a Mórija-hegy oltárkövén átélte a legnagyobb rettegést, a gyermekségét megsemmisítő halálfélelmet, elfogadja ugyan apja egyistenhitét, de megtagadja a kegyetlenséget hordozó, kifejező, ábrahámi istenképet. Ő a teremtő Isten híve és prófétája lesz, azé az Istené, aki saját lelkét lehelte Ádámba, és ezzel tette alkotó társává, tulajdonképpen ezzel formálta igazán saját képére és hasonlatosságára az embert. A teremtő Isten képe újabb vonással gazdagodik, amikor Izsák felismeri: ha egy az Isten, csak ő lehet ellenségeink Istene is. És ezzel a felisme-

réssel egy újabb erkölcsi világrendet alapozott meg, mert attól fogva, hogy elfogadjuk az izsáki gondolatot, már nem hadakozhatunk Isten nevében senki ellen sem, nem igazolhatjuk kegyetlenségeinket a teremtő Istennel. Izsák ezt az istenképet hagyja örökségül fiára, Ézsaura, akit anyja, Rebeka és gyámoltalan öccse, Jákob cselvetése fosztott meg az apai áldástól, vele együtt az utódlás jogától, a lehetőségtől, hogy népének patriarchája lehessen.

Bitó László teljesen azonosult regénybeli hősével, maradéktalanul elfogadta az izsáki istenképet, mégis mintha hiányérzete nem szűnt volna meg teljesen. Jogos tehát a feltételezés, hogy a trilógia harmadik könyve, *A Názáreti Izsák* ebből a hiányérzetből keletkezett. Ez volt a hatóok, a causa efficiens, amely újabb könyv megírására sarkallta, mégpedig olyan könyvre, amelyben célba ér istenkeresése, megtalálja, akit keresett, Istent, az egyetemes szeretet forrását, a szerető Atyát.

Terve megvalósult, és a három könyv ismeretében azt is elmondhatjuk, hogy tökéletes trilógiát, zárt kompozíciót alkotott, noha könyvről könyvre változtatta a regényformát, más és más alkatú szövegekben formálta meg a tulajdonképpen egyetlen témáját. Az első könyvben, az *Ábrahám és Izsák*ban még a hagyományos, a sok szereplős, a cselekményes regényformát ismételte meg. A második könyv, az *Izsák tanítása* már intellektuálisabb struktúrát képvisel, és a platóni dialógusokra hasonlít leginkább. A harmadik könyv, *A Názáreti Izsák* még ennél is szikárabb szerkezetű, amennyiben monológoknak mondható.

Úgy tűnik tehát, mintha az író egyre szűkítené a regényteret, de ez csupán látszat, mert a külső világból halad a belső felé, amely éppen Bitó Izsákja szerint valóban végtelen. És arról sem feledkezhetünk meg, hogy a monológ talán a legrugalmasabb beszédforma, megnyilatkozási mód, hiszen az elmélkedés, az emlékezés nem ismer sem térbeli, sem időbeli korlátokat, szabadon változtathatja helyszíneit, s bármikor átléphet a jelenből a múltba, az egyik idősíkból a másikba, s ha éppen szükséges, kalandozhat még a nem létező időben, a jövőben is.

Az író ki is használja ezt a lehetőséget a trilógia harmadik könyvében, *A Názáreti Izsák*ban, ebben a különös regényben. A könyvet

persze nem a monológ teszi különössé, hanem a szituáció, amelyet a szerző teremtett. Fikciója szerint ugyanis Jézus, akiről az apostoli hitvallás azt mondja, hogy "...kínzaték Poncius Pilátus alatt, megfeszítették, meghala és eltemették: alászálla a poklokra, harmadnapon halottaiból feltámadta...", nem halt meg a keresztfán, így a sziklasírban sem halott, hanem a halál rítusát éli át, és nem a Hiszekegyben megjelölt poklokra száll alá, hanem saját magába merül, felidézi a történelmi és a bibliai múlt jelentős eseményeit, jelent és jövőt meghatározó példázatait.

Különös helyzet ez, mert az európai kultúrában, bár nyomai máig érzékelhetők, a halál rítusa idegen elem. Ismerős viszont a keleti kultúrákban, ahol ismereteink szerint a beavatási rítusok szerves része volt. Mircea Eliade is beszél erről *A szent és profán* című tanulmányában, amelyben többek között ezeket jegyzi meg: "A beavatási halál a káoszba való példaszzerű visszatérést ismétli meg, ami lehetővé teszi a kozmogónia megismétlését is, és előkészíti az újjászületést." Majd hozzáteszi, hogy a beavatási szertartások embere "úgy próbálja legyőzni a halált, hogy átmenetrítussá alakítja át", amelyben az ember "mindig csak egy nem lényeges létezés, mindenekelőtt a profán élet számára hal meg", és újjászületik egy magasabb rendű szellemi létezés számára.

Meg kell említeni még, hogy ezt a különös elemet, a halálrítust Kodolányi János is felhasználta az *Én vagyok* című Jézus-regényben. Nála azonban ez csupán egy jelentésgazdag motívum, s ily módon más a funkciója. Regényében Jézus egyik tanítványa, Filippos, a görög beszél erről Júdásnak, miközben Tiberiászba eveznek a Genezáreti-tavon. Ő az epheszosz szertartást említi, amelyben Dionüszoszsal, a fényes istenséggel találkozhatott. Majd a megdöbben Júdás kérdésére, hogy hogyan volt mindez lehetséges, így válaszol: "Arról nem beszélhetek, csak annyit mondhatok, hogy meg kellett halnom, három napig feküdnöm a sírban, áthatolnom a tengeren és tűzön, kinyitnom a kapukat, félrevonnom a fátyolt, s akkor láttam őt, a gyönyörű, az isteni férfiút fényben és dicsőségben."

Van tehát előzmény, Bitó eljárása azonban mégis különösnek mondható, és nem azért, mert felhasználja a halálrítus motívumát, hanem azért, mert ennek belső logikájára építi

rá a regény, *A Názáreti Izsák* történetét. S bár a könyv, a Jézus-regény erkölcsi világképe nem sérti, sőt igazolja és gazdagítja a keresztény moralitást, felfogása, írói fikciója mégis irritáló tényező lehet, mivel kiemeli a csodák köréből és az emberi értelem számára is felfoghatóvá teszi a keresztény hit alapját képező misztériumot, a feltámadás misztériumát.

A sziklasírban elmélkedő Jézus, mint egy beavatási szertartás részese, szintén a kezdetekhez, a teremtéshez akar visszatérni, meg akarja érteni, hogy hogyan jutott el az emberiség a szerető Atyától, aki őseinkkel még megosztotta az Édenkert örömeit, az apokalipszis Istenéhez, a tulajdonképpeni ábrahám Istenhez, akitől Izsák már megszabadult, de Jákób visszatért hozzá. Majd a halálrítusból visszatérve új Ádámként akar újjászületni, hogy megértesse tanítványaival - a világgal? - az Örökkévaló, a teremtő Isten lényegét. Mindig is ezt akarta; nem véletlenül mondja az elmélkedése közben megidézett Ismaélnak: "nem elfogadni jöttem, hanem megérteni. És nem elfogadtatni, hanem megértetni."

Az pedig természetes, hogy a regénybeli Jézus, miközben földi apját kereste, éppen Izsák teremtő Istenére talált rá. Kettejük között sok a rokon vonás, s ezeket a hasonlóságokat Bitó kompozíciós elemekként használja fel a trilógiában. Ilyen például a titokzatos fogantatás; Izsák útja a Mórija-hegyre, hátán az égő áldozathoz szükséges fával és Jézus útja a Golgotára, vállán a keresztfával; a tüskés ágak az oltárra kötözött Izsák alatt és a tövis koszorú Jézus fején; és persze a legnyilvánvalóbb hasonlóság a bibliai történetek szerint, hogy Izsák és Jézus is áldozatra szánt bárány.

Bitó azonban új jelentéseket kapcsol a bibliai motívumokhoz, megalkotva a saját Izsák-történetet, amiből egyenesen következik, hogy Jézusa ugyanúgy elutasítja az ábrahám istenképet, ahogyan regénybeli Izsákja is elutasította. A sziklasírban elmélkedő Jézus ugyanis legfontosabb feladatának tartja visszaállítani a Mórija-hegyen feláldozott apaság igazi természetét, helyreállítani az apák és fiúk között addig meglévő ősi bizalmat. És ezzel a gondolat-tal tulajdonképpen Omaanhoz kapcsolódik, aki éppen Izsáknak jelentette ki, hogy nem mindegy, milyen Istenben hiszünk.

Jézus a szerető Atyát, az egyetemes

szerepet forrását ismerte fel Izsák teremtő Istenében, aki bennünk is jelen van, hiszen azzal tett bennünket magához hasonlóvá, hogy lelkét lehelte belénk. Elmélkedése közben Kajafással, a kemény szaduceussal is erről vitatkozik. Lényegében persze önmagával vitatkozik, mert az író nagyon is találó ábrázolása szerint Kajafás, az Írást szó szerint értelmező főpap nem más, mint Jézus másik "énje", a Tóra által felnevelt lelkiismerete. Jézusnak tehát tulajdonképpen önmagát kell meggyőznie arról, hogy a bibliai történetekben szereplő Isten nem lehet valóságos. Ezért utasítja el azt az Istent, aki őseinket a tudás miatt űzte ki a Kertből; ő nem lehet azonos a Teremtővel, aki lelkével együtt a teremtő kíváncsiságot is az emberbe ültette. Nem tartja igaznak Ábrahám Istenét sem, aki sugallatával az apát a fiú feláldozására kényszerítette, és aki azonos azzal az Istennel is, akinek a nevében Mózes háromezer embert gyilkoltatott le, Józsué pedig tizenkétezer embert - aggot és csecsemőt is - pusztított el, miután elfoglalta a várost, pedig Jerikó népe nem állt ellen. És Jákób fiai, Simeon és Lévi szintén az ő nevében rendezték a szikhemi vérfürdőt, amikor megölték az őket vendégül látó Khámort és népének minden férfi tagját. De vitázik Jézus unokatestvérével, Keresztelő Jánossal is, aki esszénusként élt, tagadta az életet, de szaduceusként fogta föl a bibliai történeteket, bár tőlük eltérően a gyermekek ártatlanságában sem hitt, és mivel az ártatlansággal nem tudott mit kezdeni, az eredendő bűn hirdetője lett. Ugyanakkor, bár hirdette a bűnbocsánatot, nemcsak a bűnt, a bűnöst is gyűlölte. Jézus az ő istenképét sem fogadhatta el, hiszen a végidők, az apokalipszis Istenének prófétáját ismerhette föl Jánosban.

Jézus elmélkedésének legmegrázóbb részlete, amikor a Jób-történet Istenéről beszél, aki az Írás szerint fiával, a Sátánnal kötött fogadást Jób hűségére. Mint tudjuk, Jób elveszti mindenét, szolgálait, juhait, tevéit és gyermekeit is, sőt még testét is undok fekélyek rágják, mégsem lázadt fel Istene ellen, amiért aztán gazdagon megjutalmazta az Úr. Vagyon helyett vagyona lett, gyermekei születtek újra, hét fiú és három leány, akik az Írás szerint legszebbek voltak abban a tartományban. Jézus azonban mégsem tekintti kiegyenlítettnek a számlát, mert úgy gondolja, kárpótolhatta az Úr minde-

nért Jóbot, de nem adhatta vissza édesgyermekeit, akik a próbatétel során odavesztek.

Kajafás borzongva hallgatja Jézust, s ő, aki igaznak tartja az Írás minden szavát, káromlásnak tekinti Jézus érvelését. Jézus természetesen kitart a szeretet Istene mellett, és újabb példákkal bizonyítja, hogy a kegyetlenség, amelyet őseink aggattak az Írás Istenére, nem isteni, hanem emberi tulajdonság. Ilyen formán az Írásból nem Istent, hanem rettegő őseink gondolkodását ismerhetjük meg csupán. Ugyanakkor, ha elfogadjuk a szeretet Istent, s magunkban is felismerjük lelkét, amit belénk lehel, eljuthatunk a Szeretet Országába.

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy Bitó László *A Názáreti Izsákkal* egy teljesen új felfogású Jézus-regényt teremtett. Sajátos történetével azonban nem az új-, hanem az ószövetségi istenképet fogalmazta át elsősorban, hiszen Jézusa ugyanazt a szerető Atyát hirdeti és vallja, mint az evangéliumoké. A regény újszerűsége tehát nem ebben, hanem Jézus alakjának megformálásában keresendő. Bitó felfogása szerint ugyanis az evangélisták azért nem érthették meg igazán Jézust, mert kötötte őket az Ószövetség, és Jézusban mindenképpen az ószövetségi prófécia beteljesedését akarták látni. Ezt a felfogást tárgyiasította az író Jézus elmélkedésében is. Kajafásnak például elmondja, hogy azért vállalta a keresztre feszítés kínját, mert tanítványai nem azt látták benne, aki valójában volt, a szeretet Istenének prófétáját, hanem a felkentet, a Krisztust, a megszabadítót. Talán egyetlen tanítványa, Júdás értette meg igazán. Júdás ugyan nem jelenik meg személyesen az elmélkedésben, nem szólal meg, csupán Jézus és Kajafás, Jézus és Pilátus beszélnek róla, mégis egy új Júdás-alak jelenik meg előttünk, nem az evangéliumok árulója. Ő, a korábbi szikeirosz, a korábbi orgyilkos érti meg egyedül Jézus szándékát, és feláldozza magát Jézusért, a halálba menekül, nehogy elárulja a titkot, amit mestere bízott rá.

A titok pedig annyi, hogy nem árulóként, hanem Jézus megbízásából keresi fel a főpapot, és sürgeti, hogy fogassa el Jézust, mentse ki a zelóták kezéből, akik vele vagy rá hivatkozva akarják kirobbantani a húsvéti ünnepek alatt a lázadást, vezérük, Barabbás kiszabadítására. Jézus jól ismeri a zelótákat, tudja, hogy nem a győzelem vágya vezérli őket, hanem a

gyűlöletből fakadó küzdésvágy, s mindenképpen az apokalipszis, a végidők jeleit akarják felmutatni az értelmetlen vérontásban.

Jézus szándékát Péterék nem értették volna, hiszen az elmélkedés szerint Péterben például a konokság volt nagyobb, nem a hit. Júdás viszont teljes odaadással követi a szeretet Istenének prófétáját. Júdás tehát különös alak, a megtért bűnös, a hitre jutott ember példája, akiről ismereteim szerint csak Ördögh Szilveszter rajzolt pozitív képet Bitó előtt a magyar irodalomban, a *Koponyák hegye* című regényében.

Tiberius, a császár viszont éppen Júdás ellentétéként jelenik meg Jézus elmélkedésében. Ő szeretettel és szeretetre született, testvérét, Drusust például önmagánál is jobban szerette, s ugyanígy szerette feleségét, Vipsania Agrippát is, de nem volt elég erős megőrizni a szeretetet, és ezért Augustus udvarának ármánykodása, majd a hatalom az önzés szörnyetegévé, "Capri szigetének szörnyetegévé" tette.

Csak Pilátus alakja nem változik, ő az elmélkedés során is marad, aki volt: a cselszövés nagymestere. Szinte dicsekedve mondja Jézusnak, hogy a jeruzsálemi bevonulásakor legalább annyi embere volt a hozsannázók között, mint azok között, akik Barabbás szabadon bocsátását követelték, de még őt is meghallgatja, sőt egyetért vele, amikor a mózesi törvények kegyetlenségét kritizálja. Pilátus a megkövezés szertartására hivatkozik elsősorban, amely során egymást végzik ki az egymáshoz tartozók. Az ő katonáinak, hóhérainak viszont semmi köze a halálraítélthez, ők csupán a foglalkozásukat gyakorolják.

Jézus nem tiltakozik, hiszen ismeri a Tórárt, tudja, hogy a mózesi törvények többsége halállal bünteti a vétkeket, és éppen ezért prédikációban, tanításaiban mindig is csupán a Tízparancsolatot tartotta Istenhez és emberhez méltónak. A szeretet törvényét még ki is egészítette, amikor nem parancsként, hanem feltételként fogalmazta meg tanítványai számára. Azt hirdette: Ha szeretted felebarátodat, mint tenmagadat, nincsen szükséged másik törvényre.

Talán ebből érthető meg leginkább Bitó szándéka és hite, amely szerint, ha felismerjük és megőrizzük magunkban az isteni lényegét, a szeretetet, eljuthatunk a Szeretet Országába.

Végül arról a motívumról, írói fikcióról

kell még beszélnünk, amely elindította Jézust azon az úton, ami végül is a sziklasírba vezetett. Fontos ez, mert ezzel a gesztussal hitelesítette az író a regénybeli történet szinte minden mozzanatát. És ebben az esetben megint egy hiányérzetről van szó, arról a lelkiállapotról, amely elindította Jézust az apakeresés útján, aki boldog gyermek volt addig, amíg Józsefet tudhatta vérszerinti apjának, amíg mostohatestvérétől, Jakabtól, József első házasságából született fiától - egy heves gyermeki vita közben - meg nem tudta, hogy fattyú, hogy nem József fia. Úgy érezte ekkor, a fattyú szóval a létezését vonták kétségbe, hiszen nem mondhatta többé magáról, hogy Jézua ben Joszéf: én, József fia. Tudta, míg vérszerinti apját meg nem találja, csak Jézua ben Valaki lehet, akinek Jakab csúfolja a gyermekek között, esetleg az "Ember Fiának", Jézua ben Ádámnak nevezheti magát. Ez váltotta ki belőle a heves apakeresés gesztusát, és azért faggatta türelmetlenül anyját, Máriát, mert végül is önmagát akarta megismerni. Mária azonban csak ezt mondhatta neki: "Az a szeretet, amelyben te fogantál, örökké él, fiam... Bennem és benned. Tekints magadba, ha rá akarsz találni az Atyára, ha József már nem lehet az a számodra. Ha elhagysz is minket, nem kerülsz közelebb ahhoz, akinek nevét én ki nem mondhatom."

Kétségtelen, bravúros írói megoldás ez, amely meghagyja a titkot titoknak, mégpedig úgy, hogy sem nem cáfolja, sem nem bizonyítja a szűzen való fogantatás és a szűzen születés misztériumát, Jézus viszont maradt, ahogy Tiberius nevezi, továbbra is az anya titkának árvája. Hiányérzete persze nem szűnt meg, egészen addig, míg vérszerinti apja helyett rá nem talált a mennyei Atyára, a szeretet Istenére, mindnyájunk Atyjára.

Érdekes viszont, hogy Jézus igazi lényét egy Júdához hasonló megtért bűnös, Mária, a magdalai asszony ismeri fel. Ő szólítja ki a sziklasírból, ő ébreszti a halál rítusából ezzel a hitet kifejező mondattal: "Te vagy, Uram az eljövendő Éden prófétája."

Mária hite tehát erős volt, hitte, hogy a jézusi tanítás és a velünk született szeretet révén eljuthatunk az Édenbe, a Szeretet Országába.

(Bitó László: *A Názáreti Izsák; Argumentum Kiadó, Bp., 2002*)